

Kassai István

„Szép múzsa jöjj, hozz égi vigaszt nekünk”

In eine bessere Welt entrückt

Die Grafen Széchényi von Sárvár-Felsővidék und die holde Kunst. 250 Jahre Musikgeschichte. Kálmán Széchényi – Roswitha Széchényi-Marko, Seubert Verlag, Marktoberdorf 2018

■ A könyv szerzője Széchényi István ükunokaöccse, azaz testvérenek ükunokája, 1944-ben született. Édesapja Széchényi Dénes (1917–1945), az Operaház korrepetitora és karmestere, zongorista és zeneszerző, az ostromot követő romeltakarításkor, huszonnyolc évesen egy felrobbanó akna áldozata lett. Édesanyja Sallay Stefánia (1913–2002), aki maga is Zeneakadémiát végzett (ott éneket, ütőhangszer-játékot és zeneszerzést tanult), egyedül nevelte két fiát. A „fordulat éve” után addigi munkahelyéről, a Magyar Rádióból elbocsátották mint osztályidegent, majd kitelepítették. Később a Tudományos Akadémia számára népdalokat gyűjtött Pest megyében, zeneiskolai zongoratanításból élt, és onnan is ment nyugdíjba. Fiát, a könyv szerzőjét a kádári konszolidáció idején felvették a Műszaki Egyetemre, híradástechnikai szakra, a humán pálya, így a zene is, „természetesen” zárva maradt előtte. Elektromérnökként mintegy harminc szabadalma van, évtizedek óta Németországban él. Dédanyjának, Hoyos Mariette-nek a naplóját olvasva kezdett érdeklődni a Széchényi-családtörténet zenei vonatkozásai iránt, és miután nyugdíjba vonult, komolyabb kutatásba kezdett, amelyet mérnöki módszerességgel és alaposággal végez.

A könyv címe egy lefordíthatatlan kifejezés, Franz von Schobert *An die Musik* című verséből származik, amelyet Franz Schubert zenésített meg és tett halhatatlanná.

*„Du holde Kunst, in wieviel grauen Stunden,
Wo mich des Lebens wilder Kreis umstrickt,
Hast du mein Herz zu warmer Lieb' entzunden,
Hast mich in eine bessere Welt entrückt!
Oft hat ein Seufzer, deiner Harf' entflossen,
Ein süßer, heiliger Akkord von dir
Den Himmel besserer Zeiten mir erschlossen,
Du holde Kunst, ich danke dir dafür!”*

Závodszy Zoltán fordításában: „Szép múzsa jöjj, hozz égi vigaszt nekünk, / Ha minket súlyos gyász vagy bánat ér, / Szent lángra gyúl, ha téged hall bús szívünk, / Sok szép, sok édes álma újra kél. // Ó lágyan sóhajt égi hárfád húrja, / És zengi bűvös, édes dallamát. / Míg véled száll, a lélek boldog újra. / Szép múzsa jöjj, a szívem áldva áld!”

Az 1965-ös *Zenei lexikon* csak két Széchényit említ, Imrét és Ödönt (az 1980-as már őket sem), ehhez képest a könyv nem kevesebb, mint huszonnyolc családtag zenei kapcsolatairól, működéséről szól, a XVIII. század végétől napjainkig, kezdve Ferencről, a Nemzeti Könyvtár alapítójától a könyv társszerzőjéig, a csellista, blockflöte- és zongoratanár Roswitháig. A könyv bevezetőjéből azonban kiderül, hogy a Széchényi család első ismert, zenével kapcsolatos tevékenysége jóval korábbi. Széchényi György (1592–1695) hercegprímás 1684-ben, még kalocsai érsekként Cassa musicorum néven alapítványt hozott létre, amely mintegy százötven évig lehetővé tette, hogy a győri, soproni és szombathelyi egyházi együttesek muzsikusi fizetést kapjanak. A család későbbi tagjai közül tizenegy komponált is, hétnek a művei fenn is maradtak.

A könyv következő fejezetei a zenével mélyebb kapcsolatba került Széchényieket sorolják fel; itt csak azokat említem meg, akik dokumentáltan aktívan zenéltek. Elsőként a Nemzeti Könyvtár megalapítóját, Széchényi Ferencet (1754–1820), akinek szerzeményeiről csak híradások maradtak fenn. Bengráf József bajor zeneszerző (1784-től regens chori Pesten, magyar stílusú táncdarabjai a verbunkos legelső nyomtatott emlékei közé tartoznak), Maximilian Stadler abbé (Haydn és Mozart ismeretségi köréből) és Franz Anton Hoffmeister német zeneműkiadó-alapító (a Széchényi Ferenc által fenntartott zenekar karmestere) ajánlották neki műveiket.

Ferencnek öt gyermeke érte meg a felnőttkort, egyedül Pálnak nem volt különösebb kapcsolata a zenével (leszarmazottainak viszont igen).

István (1791–1860), a „legnagyobb magyar”, nem szerzett zenét, de csákányon játszott, ami egy magyar népi hangszerből fejlődött, asz-ban hangolt egyenesfuvola. Magyar eredetét bizonyítja német neve is: Csakan. Döblingbe is magával vitte kedves hangszerét, és órákat töltött azzal, hogy rögtönzött rajta. Ernest Krähmer *Variations brillantes op. 18* című, csákányra írt művét neki ajánlotta. A téma Rossini *Ermione* operájából az „Ah! Come nascondere la fiamma vorace” szövegkezdetű cavatina, amit később a *La donna del lago* című operába is beillesztett; Rossini Széchényi kedvenc zeneszerzője volt. Ernest Krähmer, (1795–1837) drezdai születésű muzsik, mind a négy klasszikus fafúvós hangszeren játszott. Intenzíven foglalkozott a csákánnyal, amelyre számos művet komponált. A virtuóz előadó és propagátor ko-

rai halálával a csákány divatja is elenyészett. Ferenc leánya, Zsófia (1788–1865), Zichy Ferdinánd (1783–1862) felesége, szép hangú énekes volt, vallásos témájú dalokat is szerzett, amelyek elvesztek.

Széchényi Franciska (1783–1861), úgyszintén Ferenc leánya, mai ismereteink szerint az első magyar zeneszerzőnő volt. Dalokat, kórusműveket és két misét írt, emellett kitűnően zongorázott és akvarelleket is festett. Batthyány Miklós-hoz ment feleségül. Férje halála után a pinkafői birtokot példásan gondozta, gyümölcsösöket, halastavakat telepített, gyárakat alapított, árvaházat, iskolát, kolostort létesített, ahol vezette a kórust és orgonált.

Ferenc fiai közül Lajos (1781–1855) is jelentős életpályát futott be főudvarmesterként Zsófia főhercegnő mellett, aki Ferenc József és Miksa, a későbbi két császár édesanyja volt. 1849-ben elvesztette pozícióját, mivel Dénes nevű fia a honvédekkel harcolt. Sokoldalú, művelt férfi volt, amellett, hogy könyvet írt a vadászjogról, német nyelven verseket írt (kettőt közülük Schubert is megzenésített: *Die abgeblühte Linde*, *Der Flug der Zeit*). Magyar költeményeket fordított németre és megfordítva, emellett jól zongorázott és énekelt. Szerzeményei közt találunk zongoraműveket, dalokat, kamaraműveket és zenekari darabokat, amelyek nagy része, sajnos, elveszett. Magyar stílusú művei a korai verbunkosirodalom értékes darabjai. Haydnnal, az ifjú Liszttel és Schuberttel is kapcsolatban állt, utóbbi neki ajánlotta híres *A halál és a leánya* című dalát. Benedikt Randhartinger, Schubert barátja, maga is jelentős zeneszerző, hét évig volt Lajos magántitkára. Mátray Gábor, később a Széchényi család nevelője, majd a Nemzeti Múzeum könyvtárának őre, neki ajánlotta tizenöt éves korában írt, *Czernyi György* című daljátékát, amelyet a zenetörténet úgy tart számon, mint az első magyar operát.

Lajos első felesége, a rendkívüli nyelvtelenségű Aloysia von Clam-Gallas grófnő (1778–1822), ahogy családja tagjai, maga is jól zongorázott, Budán nyilvánosan is fellépett. Legidősebb lányuk, Mária (1804–1863), később Zichy Lászlóné, feltehetően Czerny tanítványa volt, aki neki ajánlotta az *Op. 20* variációit. Mint ismeretes, Czerny Bécs legkeresettebb zongoratanára volt, aki befogadta és ingyen tanította a gyermek Lisztet, látva a család szűkös anyagi viszonyait.

Széchényi Imre (1825–1898), aki Lajos második házasságából született, volt a család legtehetségesebb zenésze. Húszéves korától diplomáciai szolgálatban állt, és ebben a minőségében figyelemreméltó teljesítményt nyújtott. A Monarchia részéről olyan jelentős nemzetközi megállapodásokat írt alá, mint például a Három császár szövetségét vagy a Kongó-konferenciát lezáró berlini egyezményt. Bismarck (a „Vaskancellár”) barátja volt, és II. Vilmos császár 1893. szeptember 10-én meglátogatta családi birtokán, Horpácson.

Szenvedélye a zene volt, kitűnően zongorázott, és sokat komponált. A látszat szerint magát műkedvelő komponistának értékelte, és nem törekedett művei kinyomtatására. Így éppen azok a darabjai veszttek el, amelyek zeneszerzői szempontból a legérdekesebbek lennének számunkra, például két vonósnygyese. Széchényi Kálmán összeállította a műjegyzéket, amelyben már több mint száz darab szerepel, túlnyomórészt táncdarabok, amelyek viszont minden szempontból kiemelkednek a kor átlagterméséből. Színesek, ötletesek, a mélységet és a sötét árnyalatokat sem nélkülözik, ami a bécsi mintájú tánczenének nem éppen sajátja. Szentpétervári diplomáciai szolgálata alatt (1854–1860) jelent meg a legtöbb, zongorára írt táncdarabja, amelyek közül tizennyolcat meg is hangszerelt. Johann Strauss, akivel itt kötött életre szóló barátságot, ezeket a darabokat szívesen tűzte műsorra saját zenekarával. A tekintélyes mainzi Schott kiadó nyomtatásban is megjelentette ezeket. Azért értékesek számunkra ezek a művek, mert mintegy két évtizeddel korábbiak, mint a közismert magyar operettiskola mestereinek azonos stílusú darabjai. Széchényi Imre zeneszerzői életművének ma ismert legjelentősebb műfaja a dal, alapvetően lírai alkata itt bontakozhatott ki a legszeretreméltóbb formában: a kor dalirodalmának valódi gyöngyszemei kerültek ki kezei alól. Zongoristaként számos alkalommal fellépett nyilvánosan, nagy sikerrel. A Széchényi családdal baráti kapcsolatban levő Liszt Ferenc kétszer ellátogatott Imre birtokára, Horpácsra, ahol a zenetörténet kutatásai szerint összesen hetvenkét napot töltött, muzsikált a családtagokkal, és komponált itt egy melodramát is, amit be is mutattak. Széchényi Imre egyik négykezes darabját, a *Bevezetés és magyar induló* címűt, Liszt átírta zongorára, két kézre.

Imre felesége, Sztáray-Szirmay Alexandra grófnő (1843–1914) szépen zongorázott, Liszttel is négykezesedett. Liszttel folytatott levélváltásai meg is jelentek. Dénes (1828–1892), Imre öccse, kiváló sportlovas volt, kürtön, trombitán, csákányon és citerán játszott. Bátyja több művet írt számára a házi-muzsikálás alkalmaira. Dénes felesége, Hoyos Mariette grófnő (1838–1926) jól zongorázott, és kivételesen szép hangú énekesként gyakran, nagy sikerrel lépett fel nagy nyilvánosság előtt. Imre számos dalt és egy egyéni stílusú, négykezes zongoraművet írt neki. Szentgyörgyi Horváth Félicie (1838–1920) Ferenc unokájának, Gábornak (1828–1921) a felesége volt; négy, szellemes táncdarabot ismerünk tőle.

Széchényi Ödön (1839–1922), István fiatalabb fia sokoldalú közéleti tevékenységet folytatott. Erkelrel megalapította a pesti Sakk Kört, és a magyarországi hajósélet fellendítésében is részt vett, többek közt 1867-ben Pestről Párizsba hajózott az erre a célra kifejlesztett folyami járművön; ennek emlékét őrzi a *Hableány polka*. A hivatásos tűzoltóságot is

megszervezte Pest után Isztambulban is, amiért ott megkapta a pasa rangot. Több, kitűnő táncdarabot komponált zongorára, egy dala is fennmaradt. Tűzoltózenekarra írt művei sajnos elvesztek. *Ez az élet gyöngyélet* csárdásának stílusa és minősége alapján feltételezem, hogy zeneszerzésleckét vett Mosonyi Mihálytól, aki a magyar műzenei stílus megújításának vezéregyénisége volt abban az időben.

Széchenyi Andor (1865–1917), Ödön fia, forróvérű fiatalember volt, négy pisztoly- és hét kardpárbajt élt túl, világutazó volt, és kísérletezett a kormányozható léghajóval: 1904-ben Párizsból Frankfurtba repült, egyetlen megszakítással. Négy zeneművéről tudunk, két sajátos humorú és egy bensőséges-lírai táncdarab maradt fenn közülük.

Gisella Haas von Teichen bárónő (1890–1945) a tengerésztiszt Széchenyi Gyula (1878–1956, Pál unokája) felesége volt, akinek több műszaki szabadalma volt a motorok fejlesztése terén. Gisa zenét írt édesapja, Philipp Haas *Abendsonne* című drámájához, amit 1917-ben megfilmesítettek, egy része meg is tekinthető az osztrák elektronikus filmarchívumban. A némafilm előadásain Gisa öt évvel azelőtt nyomtatásban megjelent melodramazenéjét játszották, így valószínűleg ő volt az első női filmzeneszerző.

A Széchenyi család tagjainak több zeneszerző ajánlott műveket, ami hangszerismeretet feltételez. Szinte biztos, hogy a könyvben felsoroltaknál több Széchenyi családtag állt bensőséges kapcsolatban a zenével, hiszen a jó neveléshez – különösen arisztokrata körökben – hozzátartozott a zenei műveltség megszerzése. Viszont többről nem tudhatunk, mint amiről írás maradt fenn.

A szerző a könyvet tudományos igényességgel állította össze, bőséges jegyzetanyaggal, gondosan szerkesztve. A nyomdai munka szinte hibátlan, a reprodukciók is jól sikerültek. Különösen olvasmányos a sok idézet levelekből, sajtóból, amelyekből képet alkothatunk a kor légköréről, zenéhez való viszonyáról. Névmutató, leszármazási tábla és 187 fotó egészíti ki a kötetet, utóbbi forrásjegyzékkel. Egy CD is található a hátsó borító belső oldalához rögzítve, amelyen a Széchenyi családtagok összes zongoraműve szerepel, amik a felvétel időpontjáig ismertek és hozzáférhetők voltak.

Tanulságos, amit az egyik német kritikus emelt ki, hogy ebből a könyvből vált számára nyilvánvalóvá, mekkora volt a zene jelentősége és népszerűsége a korabeli Magyarországon. A Bajor Rádió műsorszerkesztője pedig, aki a könyv alapján egy tíz adásból álló műsorsorozatot készített, megalapította, hogy a felfedezett zeneművek „egy kis szenzáció”-nak számítanak.

Igényes és olvasmányos kortörténeti munkát tarthat kezében a szerencsés olvasó, amelyet remélhetőleg hamarosan magyar nyelven is olvashatunk.

Amalia Socci

Bécs: Európa kulturális központja a XIX. század végén és a XX. század elején

■ „Gondolatok ütközőpontja, a kultúra, a tudomány és politika olvasztótégelye az I. világháború előtt, Freud és a pszichoanalízis; ez volt Bécs. Világvárosi nyüzsgés, kávéházak, akadémiák, színházak, egyetemes kisugárzású személyiségek. Mesterek és tanítványok, egymásba érő és egymást átfordító tudásrétegek. Az irodalmi, művészi és politikai avantgárd; akkor mindez együtt volt ott...” Így kezdi internetes tanulmányát 2018. május 18-án Amalia Socci, a neves argentin pszichológia-professzorasszony, az I. világháború befejezésének századik évfordulója előtt fél évvel.

A bécsi századvég-századelő kulturális érzületének jellemzésére Rodin 1902-es látogatását idézi fel, bizonyos Berta Zuckerkandl műkritikus beszámolója alapján: „Klimt és Rodin két, feltűnően szép hölgy mellett foglalt helyet, Rodin megittasultan legeltette rajtuk a tekintetét [...] Alfred Grünfeld, aki korábban I. Vilmos császár udvari pianistája volt, leült a nagy szalon zongorájához. Ekkor Klimt odament hozzá, és halkán azt mondta: »Kérem, játsszon nekünk va-

**Gustav Klimt:
Beethoven-
fríz, 1902**
(részlet)

